

SURİYE İÇ SAVAŞI ÖZELİNDE ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM ANALİZİ

Sinem ÇELİK*

Makale Geliş Tarihi/Received: 03/04/2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 01/06/2021

Makale Yayın Tarihi/Published: 30/06/2021

Atıf için/To cite: Çelik, S. (2021). Suriye İç Savaşı Özelinde Uluslararası Siyasal Sistem Analizi. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 46-63.

Özet: Uluslararası siyasal sistemler, uluslararası ilişkiler disiplinine hâkim birçok yazar tarafından farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuş, bu durum da birbirinden farklı sistem modellerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Söz konusu sistem modellerinden en kapsamlı olanı ve alanda en çok kullanılanı Morton Kaplan tarafından geliştirilen sistem modeli olmuştur. Bu çalışmada, Kaplan'ın uluslararası sistem modellerinden yararlanılarak Suriye iç savaşı özelinde bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Suriye iç savaşındaki dengeler, bölgesel ve küresel güçlerin bölgede üstlendiği roller ve sergilediği tutumlar ele alınmış ve buradan hareketle, savaşın hangi uluslararası sistem türleriyle açıklanabileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışmada vurgulanan husus, Suriye iç savaşının yalnızca bir sistem modeliyle değil, bölgede hâkim olan bölgesel ve küresel aktörlerin sahip olduğu konum, yürüttüğü politikalar ve attığı adımlara göre şekillenen üç sistem modeliyle açıklanabileceğidir. Bahse konu modeller güç dengesi sistemi, iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistem olarak belirmektedir. Suriye iç savaşının sınırları belli sistemsel bir kalıp içinde değerlendirmek çok zordur. Oldukça dinamik dengeleri içinde barındıran bu savaşı tek pencereden bakarak analiz etmek doğru olmadığı gibi, yaşanan olayları yalnızca bir sistem modeline indirgeyerek açıklamak da doğru olmayacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın asıl amacı, Suriye iç savaşını farklı açılardan ele alıp, bölgesel ve küresel güçlerin süreç içinde yaşadığı değişimi hesaba katarak kapsamlı bir uluslararası siyasal sistem analizi yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Uluslararası Siyasal Sistem, Beşar Esad, ABD, Rusya, Türkiye, İran

THE INTERNATIONAL POLITICAL SYSTEM ANALYSIS SPECIFIC TO SYRIAN CIVIL WAR

Abstract: International political systems have been subjected to different classifications by many authors who have dominated the discipline of international relations, which led to the development of different system models. The most comprehensive of these system models and the most used in the field has been the system model developed by Morton Kaplan. In this study, using Kaplan's international system models, it has been tried to make an analysis specific to Syrian civil war. In this context, the balances in the Syrian civil war and the roles and attitudes of regional and global powers in the region have been discussed, and from this point of view, it has been emphasized that the war can be explained by which types of international systems.

Furthermore, in this study, it has been emphasized that the Syrian civil war can be explained not only by a system model, but by three system models that are shaped by the position of regional and global actors dominating the region, the policies they carry out and the steps they take. These models can be expressed as balance of power system, bipolar system and multipolar system. Recognizedly, it is very difficult to evaluate the Syrian civil war within a systemic pattern with definite borders. It is not correct to analyze this war, which includes highly dynamic balances, by approaching it from a single perspective, and also it is not correct to explain the events by reducing them to a system model only. Therefore, the main purpose of this study is to deal with the Syrian civil war from different perspectives and to make a comprehensive analysis of the international political system, taking into account the changes experienced by regional and global powers in the process.

Keywords: Syrian Civil War, International Political System, Bashar al-Assad, USA, Russia, Turkey, Iran

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sinem.tan@ktu.edu.tr

Giriş

Suriye iç savaşı uluslararası konjonktürü ciddi ölçüde etkileyen ve bölgede güç mücadeleleri yaşanmasına alan açan bir durum olduğundan dünya dengelerini önemli ölçüde değiştiren bir savaştır. 2011’de başlayan savaşı, dinamik dengeleri barındırdığından tek düze bir kalıp içinde ele almak mümkün gözükmemekle beraber, bahse konu savaşın kesin ve genel geçer yargılarla değerlendirilebileceğini söylemek de doğru olmayacaktır. Suriye iç savaşı yaşanırken, bölgede hâkim olan çeşitli küresel ve bölgesel aktörler bulunmaktadır. Söz konusu aktörlerin çeşitli oluşu, iç savaş özelinde bir uluslararası siyasal sistem analizi yapıldığında, olaya çok yönlü bakılmasını beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, Suriye iç savaşında yaşanan olaylar ve değişen dengeler bölgesel ve küresel aktörler özelinde ele alınarak, bir uluslararası siyasal sistem analizi yapılmıştır. Çalışmanın asıl amacı, Suriye’de söz sahibi ve etkili olan güçlerin yürüttüğü politikalar ve attığı adımları göz önüne alarak, bu güçlerin bölgede sahip olduğu konum ve güç paradigmalarını tespit edip, bunun üzerinden çok yönlü bir analiz yapmaktır. Söz konusu çalışma, Suriye iç savaşı devam ettiği süre boyunca değişen dengeleri hesaba katarak, üç farklı sistem modelinin bölgede hâkim sistemler olarak görülebileceğini vurgulamaktadır. Yaşanan olaylar değerlendirildiğinde, ortaya çıkan durumlar karşısında etkili olan güçlerin aldığı pozisyona bağlı olarak, her üç sistem türüne ait özelliklerin yansımalarının görüldüğünü söyleyebilmek mümkündür.

Suriye iç savaşında gerek bölgesel gerekse küresel güçler uluslararası siyasal sistem modellerinin belirlenmesi sürecinde en kayda değer aktörlerdir. Bu nedenle söz konusu çalışmada Suriye iç savaşı hakkında genel bilgiler verildikten sonra bölgesel ve küresel güçlerin ülkede üstlendikleri roller de ayrı bir başlık olarak incelenmiştir.

1. Sistem Kavramı ve Uluslararası İlişkilerde Sistem Yaklaşımı

Uluslararası ilişkiler disiplini sosyal, küresel, ekonomik ve siyasal gelişmelerin tesiriyle sürekli bir gelişim seyri içerisinde olmuştur. Bu gelişim ve değişim süreci boyunca disipline hâkim olan teorik anlatılar dönemsel farklılıklar göstermişlerdir. Bu farklılıklar, uluslararası ilişkiler disiplininde irdelenecek bir konunun birçok paradigma açısından incelenebilmesine olanak sağlamıştır. Bahse konu paradigmalardan en fazla ön planda olanı ise, bağımsız ve egemen ulus-devlet yapısını esas alan “sistem yaklaşımı” olmuştur.

Sistem yaklaşımı kapsamında ele alınan uluslararası ilişkiler çalışmaları özellikle II. Dünya Savaşı akabinde yaygınlaşmış ve bu dönemde idealizm- realizm ve gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmaları uluslararası ilişkilerin çalışma alanlarının gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Realizm ve davranışsalcılık uluslararası ilişkiler disiplinin gelişmesinde ağırlıklarını arttırırken, kendilerine gerekli ve uygun kavramsal araçları da geliştirmişlerdir. Bu kavramların en belirgin olanlarından biri “sistem” kavramı olmuştur (Eralp, 2007, s. 125).

Morton A. Kaplan (1957, s. 4), sistemi; aralarında çeşitli ilişkiler bulunan ve kendilerine has tanımlanabilen davranışsal düzenliliklerle dış ortamdan ayrılan değişkenler dizisi üzerinden tanımlamıştır. Charles McClelland (1966, s. 20) ise sistemi, sınırları belli bir alan içinde etkileşmekte olan ve kendilerini dış çevreden ayrı tutan bir bütün olarak ele almıştır. Söz konusu tanımlamalardan yola çıkarak sistem kavramını, aralarında düzenli etkileşim bulunan ve birinde

oluşacak bir değişimin diğerlerini de etkilediği ortak özelliklere sahip bağımlı değişkenler dizisi şeklinde tanımlamak mümkündür (Arı, 2006, s. 152).

Esas olarak devlet-merkezli (state-centric) bir nitelik taşıyan uluslararası sistem kavramı ise, ana unsurları muayyen sınırlarla birbirinden ayrılan ve aralarında muntazam ve birbirine bağlı ilişkiler bulunan devletlerin meydana getirdiği bir yapıyı ifade etmektedir (Young, 1995, s. 197). Uluslararası sistem kavramı hakkında değişik yazarlar tarafından farklı tanımlamalar mevcuttur. Örneğin; K. J. Holsti uluslararası sistemi; kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar veya ulusal devletler gibi bağımsız politik oluşumların toplamı biçiminde yorumlarken; Richard N. Rosecrance, bozucu girdilerden, düzene sokan düzeneklerden ve çevresel engelleyicilerden oluşan bir yapı olarak tanımlamaktadır (Arı, 2008, s. 494).

Uluslararası sistem bütünü, parçaların toplamından farklı olduğu ve bütünü parçaların toplamına indirgenemeyeceği hususunda bir görüş birliği hâkimdir. Uluslararası sistem tanımında, bütünü belirlenmesinde parçalarla birlikte etkileşim boyutunun da önemli olduğu görülmektedir. Bu açıklamalardan çıkarılabilecek bir sistem tanımına göre uluslararası sistem; genel hatlarıyla parçalar arasında etkileşim olan bir bütün kapsamında tanımlanmaktadır (Yurdusev, 1994, s. 143-144).

Uluslararası sistemi yegâne bir yapı şeklinde görmemek, onun da alt sistemlerden meydana geldiğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Uluslararası sistem çok sayıda alt sistemden oluşmaktadır. Alt sistemde yaşanan bir değişiklik uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeleri yakından etkilemektedir (Köni, 1982, s. 23-24). Günümüzde pek çok alt sisteme sahip olan uluslararası sistemin temel aktörü ise ülke/devlet bileşeni olarak görülmektedir. Ulus-devlet kavramının temellerinin atıldığı 1648 Westphalia Barışı, belli başlı kurallara bağlı olarak faaliyet gösteren ve aralarında düzenli etkileşim bulunan parçaların meydana getirdiği uluslararası sistemin de başlangıç tarihi olarak kabul edilebilir (Sander, 2011, s. 101).

Ulus- devlet yapısının ortaya çıktığı XVII. yüzyıldan (1648 Westphalia Barışı) günümüze kadar gelen süreçte, uluslararası ilişkiler disiplini içerisindeki sistem yaklaşımlarının çeşitlilik göstermesine rağmen, tüm dönemlerde kabul edilen başlıca sistem kuramı; “güç dengesi”nin varlığı yönündedir. Sadece sistem içerisindeki aktör sayısı, aktörler arasındaki güç dağılımı ve etkileşim yapılarının farklılaşması güç dengesinin değişik sistematik yapılar içerisinde devam etmesine neden olmuştur. Klasik güç dengesi dönemi olarak nitelendirilebilecek 1648-1918 yılları arasında genellikle çok kutuplu bir sistem içerisinde yürütülen güç dengesi politikası, 1945-1991 döneminde iki kutuplu sistem içerisinde sürdürülmeye devam etmiştir (Emekler, 2017, s. 56).

1648’den günümüze kadar süregelen uluslararası sistemi; aktörlerin sayısı, güç dağılımları, ilişki yapıları ve çatışma çözümleri bağlamında incelediğimizde farklı uluslararası sistem model ve türleri karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası alanda tarihsel açıdan pek çok uluslararası sistemin var olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Geçmişte var olan ve gelecekte ortaya çıkması muhtemel uluslararası sistem türlerine ilişkin olarak pek çok yazar tarafından çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır (Holsti, 1985, s. 100-165; Kaplan, 1957, s. 685).

2. Uluslararası Sistem Türleri

Uluslararası ilişkiler alanına hâkim birçok yazar tarafından farklı yorumlanan sistem yaklaşımları, belirli ölçütler ışığında farklı sistem modellerinin geliştirilmesine neden olmuştur. Uluslararası sistemin yapısıyla ilgili olarak gerçekleştirilen sınıflandırmalarda genel itibariyle, uluslararası siyasal sistemde belirleyici pozisyonda bulunan güç dağılımı yapısı temel alınmakta, sistemin tarihi evrimi belirli tarihsel periyotlara ayrılarak bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bahse konu sınıflandırmalardan en çok tartışılanı ve kapsamlı olanı Kaplan tarafından geliştirilen uluslararası sistem modelidir (Sönmezoğlu, 2012, s. 806).

Örgütlenme sayı ve durumlarını göz önünde bulundurarak Morton A. Kaplan'ın geliştirdiği altı uluslararası sistem modeli sırasıyla şu şekildedir (Arı, 2008, s. 496-497); 1) Güç dengesi sistemi, 2) Gevşek iki kutuplu sistem, 3) Sıkı iki kutuplu sistem, 4) Evrensel sistem, 5) Hiyerarşik sistem, 6) Birim veto sistemi.

2.1. Güç Dengesi Sistemi

Uluslararası ilişkiler disiplinine hâkim yaklaşımlardan biri olan realizm; güç dengesine özel bir önem atfederek, uluslararası alanda bir devletin diğer devlete saldırmasını engelleyen ve bir bakımdan istikrar durumu oluşturan sistemin “güç dengesi sistemi” olduğunu iddia eder. Kenneth Waltz (1982, s. 41) ‘eğer uluslararası ilişkilerin açık bir şekilde siyasal bir kuramı mevcutsa, bu güç dengesi kuramıdır’ diyerek güç dengesinin önemine atıfta bulunur.

Güç dengesi; XVIII. yüzyıl filozoflarından David Hume’a göre, temkinli politikaların daimi hâkimiyeti şeklinde tarif edilmektedir. ABD'nin 28. başkanı Woodrow Wilson ise güç dengesinin savaşa yol açtığına inanmış ve güç dengesini devlet adamlarının ülkelerinin ve halklarının kaygılarına aldırmaksızın siyasi avantajlar sağlamak adına hareket etmeyi teşvik eden kötü bir ilke olarak tanımlamıştır (Nye & Welch, 2011, s. 108). Kısacası, üzerinde uzlaşmış bir güç dengesi tanımı yapılmamıştır. Örneğin, Martin Wight ve Herbert Butterfield gibi İngiliz Okulu akademisyenleri tarafından, daha önce yayınlanan makale ve konuşmalarda en az on bir farklı güç dengesi tanımı ortaya çıkarılmıştır (Brown & Ainley, 2013, s. 124).

Klasik realizmin kurucularından biri olan Hans Morgenthau (1970, s. 217) ise güç dengesi kavramını dört farklı anlamda kullanmaktadır: Bunlar; 1) Devletin belli başlı bir etkileşim düzeyi oluşturma amacı taşıyan politikası, 2) Devletlerarası ilişkilerin esas durumu, 3) Hemen hemen eşit olarak dağıtılmış bir güç durumu, 4) Gücün rastgele dağılımı şeklindedir.

Güç dengesi sisteminin esas olarak XVIII. yüzyıldan itibaren geliştirildiği dikkat çekmektedir. Güç dengesi sistemi, sayıları en az beş olması gereken ve güçlerinin neredeyse eşit kabul edildiği ulusal devletlerden meydana gelmektedir. Sistem dâhilindeki hiçbir koalisyon ya da devletin, sistemin çökmesine sebep olacak biçimde diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasına izin verilmemektedir. Devletler arasındaki ittifaklar geçici gayeler için kurulduğundan kısa sürelidir ve gayenin gerçekleşmesiyle beraber son bulmaktadır. Güç dengesi sisteminde farklı düşünce ve çıkarları bulunan devletler ittifaklar oluşturabilecekleri gibi neredeyse aynı ideolojiye sahip devletler ittifak kurmaya gerek duymayabilirler (Arı, 2008, s. 497-498).

Güç dengesi sisteminde, mecburi olmamakla beraber sistemin devamlılığı noktasında çıkarı olan ve mevcut durumun bozulması halinde zayıf devlet veya koalisyonun yanında bulunarak sistemin yıkılmasını engellemeye çalışan bir dengeleyici devlet bulunabilir. Söz konusu dengeleyici devlet, dengenin bozulması endişesini taşıdığından sürekli ittifaklarda yer

almaz (Arı, 2008, s. 499). İngiliz devlet adamı Viscount Palmerston'un süslü ifadesiyle, "dengeleyicinin devamlı dostu olmadığı gibi düşmanı da yoktur, yalnızca sürekli bir çıkarı vardır: güç dengesinin sürdürülmesi" (Morgenthau, 1970, s. 252).

2.2. Sıkı- Gevşek İki Kutuplu Sistem

1945'te Üç Büyükler (İngiltere, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)) arasında gerçekleşen Yalta ve Potsdam konferansları iki kutuplu sistemin başlangıcını simgelemektedirler. Esasen Almanya'nın geleceği hususunda ve Doğu ve Batı Avrupa ülkelerindeki hükümetlerin oluşumunda ABD ile SSCB arasında bir nevi örtülü bir biçimde oluşmaya başlayan kutuplaşma, Truman Doktrininin ilanıyla net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Truman doktrininin anlamı, savaş sonrası Eski Dünya'daki güç dengesinde SSCB'nin rakipsiz kalması karşısında bu eksikliğin ABD tarafından doldurulacağı ilanı olmasıydı. Gerçekten de bu dönemde, dünyada yepyeni bir güç dağılımı ve buna bağlı denge anlayışları ortaya çıkmaktaydı (Sönmezoğlu, 2012, s. 862). Truman Doktrini sonrası yaklaşık 15 yıl süren sıkı iki kutuplu sistem tabanında yaşanan Soğuk Savaş döneminin ardından, taraf devletleri nükleer savaş tehlikesiyle karşı karşıya bırakan 1962 Küba Krizi akabinde bloklar arasında bir yumuşama (detant) başlamış ve sistem oldukça gevşemiştir. 1955 Bandung Konferansı ile ortaya çıkan ve giderek güçlenen Bağlantısızlar hareketi, nükleer silahlara yönelik tedirginlik ve tepkilerin artması, blokların kendi içinde yaşadığı sorunlar ve her iki bloğun da nükleer savaşın yıkıcı etkilerini göze alamaması gibi faktörler bloklar arasında yumuşamanın başlamasını teşvik etmiştir.

1947 Truman Doktrini ile başlayan ve 1962 Küba Krizi'ne kadar süren süreçte sıkı iki kutuplu sistem özellikleri hâkimken, 1960'ların başında yaşanan gelişmeler üzerine, Doğu ve Batı Bloğu arasında hayata geçirilen işbirliği ve bu kapsamda gerçekleştirilen müzakerelerle başlayan ve 1990 yılına kadar devam eden döneme gevşek iki kutuplu sistemin özellikleri hâkim olmuştur (Arı, 2006, s. 167). Sıkı iki kutuplu sistem daha az aktör sayısına sahip olmasına rağmen sistemde bütün aktörler bir bloğun üyesidirler. Söz konusu sistemde evrensel aktör ya bulunmamaktadır ya da çok zayıftır (Sönmezoğlu, 2012, s. 863).

Gevşek iki kutuplu sistemin en önemli özelliklerine bakıldığında ise, yoğunlaştığı iki bloğun hiyerarşik yapılarının daha zayıf olması göze çarpar. Bu tür sistemlerde nerdeyse tüm devletlerin üye olduğu BM gibi evrensel aktörler bulunmaktadır. Güç dengesi sisteminden farklı olarak, gevşek iki kutuplu sistemde, dengeleyici rolünden ziyade blok dışı devletler veya evrensel örgüt tarafından gerçekleştirilen arabulucu rolü vardır. Ayrıca nükleer savaş tehlikesi endişesinden ötürü bir güç dengesi sistemine nazaran daha çok savaştan kaçınma söz konusudur. Bunun yanında gevşek iki kutuplu sistemde, ittifakların meydana gelmesinde başlıca etken ideolojidir ve bu nedenle ittifaklar, kısa süreli amaçlara göre değişebilir nitelikte olmayıp daha uzun sürelidir (Arı, 2006, s. 164-166).

2.3. Evrensel Sistem

Varsayımsal bir model olan evrensel sistem, dünya düzeninin karşılıklı hoşgörü ve hukukun evrensel üstünlüğü ilkesine dayalı bir Federal Dünya Devletine dönüşmesini ifade eder. Bu sistem evrensel bir aktör, uluslararası bir örgüt ile çalışır. Evrensel aktör uluslararası ilişkilerde savaşı kontrol etmek, barışı ve dengeyi korumak için yeterli güce sahiptir. Evrensel sistemde, tüm ulusal aktörlerin bir yandan kendi çıkarlarını arttırmaya çabaladıkları diğer yandan da uluslararası

sistemin kaynak ve olanaklarının artmasına yardım ettikleri dikkat çekmektedir (Boulding, 1958, s. 330).

2.4. Tek Kutuplu Sistem / Hiyerarşik Sistem

Uluslararası siyasal sistem modelleri arasında yer alan hiyerarşik sistemde, fetih aracılığıyla veya demokratik yolla meydana gelmiş yegâne bir dünya devleti mevcuttur (Köni, 2001, s. 26). Söz konusu sistem türünde uluslararası düzene hâkim konumda bulunan en güçlü ülke hegemon adını alır. Hegemon olan devlet sahip olduğu üstün gücüyle uluslararası sahada işbirliği şartlarını belirleme, bu şartları dayatma ve bunlara uyulmasını sağlama noktasında oyun kurucu durumundadır (Nye & Welch, 2011, s. 60-61). Tam bir dünya devletini temsil eden hiyerarşik sistem, ulusal-bölgesel alt sistemlerin önem taşımadığı, yargısal denetim mekanizmasının olduğu, fonksiyonel gruplaşmaların olduğu, bütünleşmiş niteliğin devamlılığı ve istikrarı artırdığı bir yapıdır.

2.5. Birim Veto Sistemi

Kaplan tarafından tasarlanan uluslararası sistem modellerinden bir diğeri olan birim veto sistemi, her devletin aynı derecede güçlü olduğu çok kutuplu bir durum anlayışını içerir. Bu sistem türüne göre, her devletin bir başka devlete karşı koyma ve tehditler karşısında misilleme yapma gücü varsa istikrar ortamı sağlanabilir. Bu nedenle her aktörün diğerini ortadan kaldıracabilecek ‘ilk vuruş’ kapasitesini elinde bulundurması istikrarı yaratan faktör olarak kabul edilebilir.

Devletlerin elinde bulundurdukları nükleer silah kapasitesi başkalarını caydıracağından istikrarlı kabul edilebilecek birim-veto sisteminde özel ittifaklara sıklıkla rastlanmamaktadır; olanlar da ideolojik temelli değildir. Bahse konu sistem içerisinde sınırlı konvansiyonel bölgesel savaşlar görülebilmektedir, ancak nükleer savaş tehdidi bulunmamaktadır. Sistemde arabulucu rolü üstlenen evrensel aktörün etkisi gevşek iki kutuplu sisteme nispeten daha zayıftır (Arı, 2008, s. 505).

2.6. Çok Kutuplu Sistem

Günümüz uluslararası ilişkiler sistemini anlamak açısından katalizör belirleyicilerin belirlenmesi de önem taşımaktadır. Bu hususta yapılabilecek ilk yorum, gelinen noktada devletlerarası münasebetlerde ideolojik etkenlerin öneminde göreceli bir azalma, jeopolitik etkenlerin öneminde ise nispi bir artışın söz konusu olduğudur. Bununla beraber ülkelerin maddi kapasitelerini meydana getiren gücün iktisadi/teknolojik unsurlarının önemi, gücün askeri/siyasal öğelerinin yanındaki yerini giderek sağlamlaştırmıştır (Sönmezoğlu, 2012: 896). Artık uluslararası sistemin yapısını askeri-stratejik, siyasal, teknolojik ve ekonomik açılardan tek düzeyde ele almak yeterli değildir. Ülkelerin iktisadi/teknolojik kapasiteleri çerçevesinden bakıldığında; uluslararası sistemde çok merkezli-kutuplu bir yapıdan söz edebilmek mümkündür (Sönmezoğlu, 2012, s. 893-894).

Çok kutuplu sistemin sadece çok taraflı örgütlerle sınırlı bir işbirliği anlamına geldiği düşünülmemelidir. Geleneksel ittifaklar, geçici komiteler, uluslararası konferanslar ve uluslararası rejimler çok kutupluluk kapsamında ortaya çıkan diğer uygulamalardır. John G. Ruggie (1993), ‘Multilateralism Matters’ adlı kitabında niceliksel ve niteliksel şekilde bir ayrıma giderek, çok kutupluluk kavramını üç ya da daha fazla devlet arasında birtakım genel prensipler ve normlar kapsamında koordine edilen bir işbirliği şeklinde ifade etmektedir.

Bu tür sistemde ideolojik nedenler ya da düşmanı tümüyle yok etmeye yönelik olmaktan ziyade sömürgelerini koruma, stratejik noktaları ele geçirme ve prestij amacıyla yapılan ve paralı askerlerle yürütülen sınırlı nitelikteki savaflara sıklıkla rastlanmakta olsa da uyuşmazlık durumlarının çözümünde savaşların yanı sıra diplomatik yöntemler de tercih edilmektedir. Çok kutuplu sistemlerde yaşanan değişim iç ve dış dinamiklere bağlı olarak sisteme egemen güçlerin konumlarında meydana gelen farklılaşmalarla ilgilidir (Ateş, 2013, s. 266-267).

3. Suriye İç Savaşı

Arap coğrafyasında baş gösteren siyasi özgürlük talebi, Tunus başta olmak üzere otoriter yönetimleri derinden sarsmıştır. Arap Baharı da denilen bu süreç Tunus'un ardından Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'yi de etkisi altına almış, ülke halkları özgürlük söylemlerinden etkilenerek sokaklara dökülmüştür.

Suriye'de ilk gösteriler 2011 Ocak ayında gerçekleşse de, Der'a şehrinde 15 Mart 2011'de ortaya çıkan gösteriler akabinde, ülke genelinde şiddetin önü alınmamıştır. Başlangıçta Arap Baharı'nın yansıması olarak değerlendirilen gösteriler, Beşar Esad'ın istifa etmesine ve Baas Partisi'nin yönetimi bırakmasına yönelik olmuştur. Nisan 2011'de ülke genelinde giderek artan şiddet olayları, Suriye'yi bir iç savaşa sürüklemiştir. Suriye Ordusu, uzun müddet Der'a, Hama, Humus ve Halep gibi şehirleri kuşatma altında tutmayı sürdürürken, muhalifler ise çeşitli silahlı gruplar dâhilinde mücadeleye yönelmiştir (Topal, 2015, s. 118-119).

Muhalif ve rejim yanlısı olarak savaşan grupların özellikleri ve gayeleri incelendiğinde, başlangıçta Arap Baharı'nın Suriye'deki tezahürü olarak görülen krizin zaman içerisinde çok daha büyük ölçekte olduğu ve nedenlerinin çok farklı ve tarihi temellere dayandığı anlaşılmıştır. Mevcut durum düşünüldüğünde, sosyo-politik nedenler arasında mezhepsel farklılıkların ve ekonomik sıkıntılarının yanında siyasi baskıların da ciddi ölçüde etkili olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Özdemir, 2016, s. 82,96).

Beşar Esad yönetimi, muhalefetin reform taleplerine yönelik yasal olarak çeşitli düzenlemeler gerçekleştirdiyse de bahse konu reformları uygulamaya koymamış, iktidarını sürdürme doğrultusunda önlemlere başvurmuş ve gösterilere şiddetle karşılık vermiştir. 2014 yılında gerçekleşen devlet başkanlığı seçimleri kapsamında adil ve serbest bir seçim sözü veren Esad, buna rağmen reform kisvesi altında yaptığı anayasa değişikliğiyle yönetimde kalabileceği süreyi 2028'e kadar uzatmıştır (Sandıklı & Semin, 2012, s. 7-8). Ayrıca Esad rejimi, "toplular cezalandırma" yaklaşımı doğrultusunda muhaliflerin güçlü olduğu yerlere yönelik saldırıları artırarak yüzbinlerce masumun ölümüne sebep olmuştur. Diğer yandan rejim, Suriyeli Kürtlerin muhaliflere katılmasını önlemek amacıyla ülkenin kuzeydoğusunda konuşlanan PKK terör örgütü ve PYD (Demokratik Birlik Partisi) ile işbirliği yapmıştır. Bu şartlar altında Suriye'de halk hareketleri süreç içinde hedef değişikliğine giderek, farklı bir nitelik kazanmıştır. Başlangıçta reform talep eden halk, iktidarın şiddet dolu tahakkümüne maruz bırakılınca Esad idaresinin tamamıyla ortadan kalkmasını talep etmeye başlamıştır (Sandıklı & Semin, 2012, s. 8).

Bu sarmal içinde Esad yönetiminin meşruiyeti hem içte hem dışta tartışılır hale gelmiştir. Rejime karşı silahlanan muhalefet, iktidar güçleriyle sert ve yıkıcı çatışmalar içine girerek toplumsal desteğini artırmıştır. Bu süreç boyunca Esad, bir yandan ordusunu kaybetmeye başlarken, bir yandan sınırlı bir kesim haricinde desteğini büyük ölçüde yitirmiştir. Muhalif

kesim, parçalı yapısına rağmen ilerleyerek rejimin ülkedeki denetiminin ciddi ölçüde azalmasına yol açmıştır. Ülke genelinde kontrolünü kaybeden rejim, küçük bölgeler içine sıkışıp kalmıştır. Söz konusu açmaz, rejimin kimyasal silah dâhil her türden silahı kullanarak “terörle mücadele” adı altında masum insanları öldürmesine kadar gitmiştir. Uluslararası toplum, kimyasal silah kullanımını yalnızca kınamakla yetinmiş, herhangi bir tedbire başvurmamıştır. Birçok devlet saldırıların durdurulması ve demokratik süreçlerin önündeki engellerin kaldırılması için çağrıda bulunsa da değişen hiçbir şey olmamış, Esad rejimi Doğu Guta (Şam), Han Şeyhun (İdlib), Duma (Şam) gibi yerlerde kimyasal silah kullanmaya devam etmiştir (Muslu, 2018, s. 1).

2011 yılının baharından itibaren bahar yüzü göremeyen Suriye’de iç savaş varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Neredeyse 30’dan fazla ülkenin dolaylı ya da doğrudan katıldığı ve buna bağlı olarak sürekli değişen dengelerin yaşandığı bu çatışma ortamını açıklamak için “iç savaş” kavramı dahi yetersiz kalmaktadır. Rakamlar konusunda tam olarak net verilere ulaşmak mümkün değilse de, onuncu yılına giren kaos sürecinin Suriye topraklarından altı milyondan fazla insanın zorunlu göç etmesine ve yarım milyondan fazla sivilin ölümüne neden olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Ülkenin demografik, siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik altyapısı tamamen altüst olmuştur (Akyener, 2018, s. 12).

İç savaştan kaçarak göç edenlerin trajedileri sık sık kamuoyu gündemine gelirken, Suriye’nin sosyal, çevresel, iktisadi, psikolojik kayıpları ve kaybolup yiten nesilleri hali hazırda gündemi yeterince meşgul etmemektedir. UNICEF verilerinde, Suriye nüfusunun 2012’de yaklaşık 22 milyon olduğu göz önüne alındığında, nüfusun neredeyse yarısına doğrudan etki eden ciddi bir dram yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte savaş bir gün sona erdiğinde, bu savaşın yıkıcı etkilerine maruz kalan insanların psikolojik durumlarında meydana gelen bozulmanın hangi boyutlarda olduğu daha net görülebilecektir (Canyurt, 2018, s. 1106-1107).

Suriye iç savaşının sona erebilmesi için bir tarafın askeri zafer elde etmesi, tarafların uzun süren savaş sonrası güçlerini büyük ölçüde kaybetmesi ya da askeri bir dış müdahale gerçekleşmesi gerekmektedir. Ayrıca uluslararası toplumun Astana-Cenevre görüşmeleriyle diplomasi üzerinden barışı sağlayabilme çabası içerisinde olduğu da bir realitedir. Suriye iç savaşında hâlihazırda zafer kazanan taraf bulunmamakla birlikte Esad rejiminin askeri açıdan daha güçlü bir konuma geldiği söylenebilir.

4. Suriye İç Savaşı’nda Bölgesel ve Küresel Güçlerin Rolü

Bölgede öncelikli olarak varlık gösteren ve değişken dengelerde söz hakkını elinde bulunduran başlıca aktörler şunlardır: Türkiye, Rusya, İngiltere, ABD, İran, AB, Çin, İsrail ve Arap ülkeleri (Mısır, Suudi Arabistan, Katar vb.) (Akyener, 2018, s. 12). Bunlar içerisinde Türkiye, İran, İsrail, Suudi Arabistan gibi ülkeler çeşitli akademik çalışmalarda Suriye meselesinde bölgesel güçler kategorisinde değerlendirilirken; ABD, Rusya ve Çin küresel aktörler olarak anılmaktadır.

4.1. Bölgesel Güçlerin Rolü

Suriye meselesinde bölgesel güçlerden biri olan Türkiye, Suriye iç savaşında yaşanan çatışmalar neticesinde çok sayıda mülteci kabul etmek zorunda bırakılarak, süreçten ağır şekilde etkilenen ve yaşanan olayların faturasına en çok göğüs geren ülke olmuştur. Türkiye, Suriye meselesinde başlangıçta demokratik süreçlerin işletildiği halkın kendi kaderini tayin ettiği bir

sistemin ülkede varlık göstermesi beklentisi içerisinde olmuştur. Ancak Arap Baharını Suriye’de demokratik süreçlerin yaşanması için bir adım olarak gören Türkiye, Esad rejimi tarafından yaşananların müsebbiplerinden biri olarak görülmüş ve rejim gerek ulusal gerekse de uluslararası medyada Türkiye aleyhine gündem oluşturup olumsuz imaj yaratmaya çalışmıştır (Muslu, 2018: 22).

Türkiye’nin başlangıçta Suriye iç savaşında izlediği tutum, otoriter rejime karşı başlayan halk hareketini destekleme doğrultusunda şekillenmiştir. Bu kapsamda Türkiye muhaliflere tam destek politikası izleyerek, Esad’ın devrilmesi yönündeki girişimlerin sonuç vermesini sağlamaya çalışmıştır. Ancak, Esad rejiminin zaman ilerledikçe Rusya’nın güçlü desteği sayesinde muhalifleri ciddi biçimde zayıflatarak yeniden geniş bir alanda kontrolü sağlamıştır.

Öte yandan, Suriye’nin kuzeyinde sözde bir terör devleti kurulmaya çalışılması üzerine Türkiye’nin savaşın ilk yıllarında izlediği politikada köklü değişiklikler yaşanmıştır. Söz konusu politika değişikliği, 2016 yılından itibaren Suriye’nin kuzeyine yönelik gerçekleştirilen “Fırat Kalkanı”, “Zeytin Dalı” ve “Barış Pınarı” harekâtıyla net bir biçimde görülmektedir. Türkiye, hem bu askeri operasyonlarıyla Suriye’nin kuzeyinde oluşturduğu güvenli ortam yardımıyla hem de Astana sürecinde üstlendiği aktif rol sayesinde dört yüz bine yakın Suriyelinin ülkesine geri dönebilmesinde etkili olmuştur (Gürson, 2018; Çolak vd., 2019, s. 32). Tüm bu bilgiler ışığında, Türkiye’nin oluşan şartlara bağlı olarak, reaktif bir dış politika izlediğini söyleyebilmek mümkündür.

Bölgesel güçler arasında yer alan İran’ın Suriye iç savaşındaki rolüne bakıldığında ise, ilk dikkat çeken hususun bu iki ülkeyi birbirine yaklaştıran sebeplerin daha çok ortak düşman temelli olmasıdır. Nitekim Müslüman Kardeşler hareketi, Esad’ın olduğu kadar Şii İran’ın da düşmanı konumundadır. Ayrıca Suriye’nin hasımı olarak nitelendirilen İsrail, diğer taraftan İran’ın da düşmanıdır. İsrail’in bölgedeki güvenliğini bizzat kendi güvenlik unsuru olarak gören ABD de; Suriye ve İran için kuşku duyulan, güvenilir ve oldukça tehlikeli bir düşman görünümündedir. Bütün bunlar doğal olarak iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır (Akyener, 2018: 38).

İran, iç savaşın başından beri Esad’ın arkasında durarak genellikle ÖSO (Özgür Suriye Ordusu) karşısında çatışmaya katılmıştır. Hatta rejim kuvvetlerinin askeri gücünün önemli bir kısmı Şii milislerden (Haşdi Şabi) oluşmaktadır. Dolayısıyla İran’ın verdiği destek Esad rejiminin en önemli insan kaynağı olmuştur (Muslu, 2018, s. 19). İran sadece askerî değil finansal destek sağlayarak da rejimin ekonomik açıdan zayıf düşmesini engellemeye çalışmaktadır (Bilgin, 2019, s. 12).

İran’ın iç savaşa dâhil olup bölgede güç kazanmak istemesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan ilki, dini temellidir. Esad rejiminde Şii mezhebinin bir kolu olan Nusayrilik hâkimdir. İran’ın en son talep edeceği şey Suriye’de hâkim olacak Sünni bir iktidardır. İkinci neden, Suriye’nin sahip olduğu jeopolitik konumun İran açısından önemli oluşudur. Çünkü İsrail istenildiği zaman Suriye üzerinden tehdit edilebilir. Üçüncü neden ise, İran’ın iç savaşla birlikte Suriye topraklarında daha önce hiç olmadığı kadar etkili bir güç haline gelen Rusya tarafından zayıflatılmayı istememesidir.

Bölgesel güçlerin iç savaştaki rolleri irdelenirken ele alınması gereken ülkelerden birisi de İsrail’dir. 2011’den bu yana özellikle rejime ait askeri hedeflere çok sayıda hava saldırısı gerçekleştiren İsrail, Suriye rejiminin gücünü zayıflatmıştır. İsrail’in süreçte böylesine aktif bir

pozisyon almasının temelinde ise rejim ile arasında devam eden Golan Tepeleri sorunu ve İran-Hizbullah-Esad rejimi arasındaki güçlü ilişkilerin kendisi için oluşturduğu tehdit algısı yatmaktadır. İç savaşı zayıf ve parçalı bir Suriye ortaya çıkarmanın ve İran'ı daha fazla baskılamanın bir fırsatı olarak gören İsrail, savaşın başından beri hem askeri hem de istihbari yeteneklerini kullanmaktan geri durmamaktadır (Bulut, 2018, s. 40).

Diğer bir bölgesel güç olan Suudi Arabistan'ın Arap Baharı sürecinde takip ettiği dış politika ise, ABD ve İsrail tarafından belirlenen statükoyu koruma ve hem İran'ın hem de onun sahada kullandığı Şii milislerin ilerleyişini durdurma amacına yönelik olmuştur. Bu nedenle Suudi Arabistan ve onun liderliğindeki blok, Arap Baharının başlangıcından itibaren Suriye'de "rejim değişikliği" politikası takip etmişlerdir. Bu politikanın temel hedefi, Suriye'nin özgürleşmesi ya da Suriye'de insan haklarına ve demokrasiye dayanan bir düzen inşa edilmesi değil, Arap Baharı ile beraber İran'ın gün geçtikçe artan bölgesel nüfuzunun sınırlandırılması olmuştur.

Suudi Arabistan liderliğindeki bloğun girişimleri ile 2011 yılında Arap Birliğinden çıkarılan Suriye'nin yeniden birliğe alınması noktasında blok ülkeleri tarafından son dönemde yapılan çağrılar ilişkilerde düzelmeye işaret etmektedir. Blok ülkelerinin bu tavır değişikliğinin önemli nedenlerinden biri Suriye'nin bölgede Suudi Arabistan'ın en önemli rakipleri olan Türkiye ve İran ile işbirliği yapmasının önüne geçmektir (Hürriyet, 2018). İran, tüm ülke üzerinde ciddi ölçüde kontrol sahibi olan Esad rejimi üzerinde önemli bir etkinliğe sahipken Türkiye ise hem Suriye özelinde gerçekleştirdiği askeri operasyonlar hem de bu ülkeye yönelik yürüttüğü insani yardımlar sayesinde Suriyeli halk nezdinde kayda değer ölçüde nüfuz sahibi olmuştur. Her iki ülkenin Suriye'de sergilediği iş birliğine yönelik bu tutumun bölgedeki Filistin sorununa ve Körfez bölgesine sirayet edebilme olasılığı Suudi liderliğindeki blokta tedirginlik yaratmıştır.

4.2. Küresel Güçler

Suriye iç savaşına etkileri bağlamında küresel güçler ele alındığında ise ABD bölgedeki en güçlü aktörler arasında yer almaktadır. ABD, ilk olarak İsrail'in düşmanı, İran ve Rusya'nın dostu Esad rejimini devirmeye karar vermiştir. Bu doğrultuda bölgede kolay bir şekilde örgütlenebilecek ve en donanımlı askeri personel kapasitesine sahip olan, diğer oluşumlara nazaran daha laik karakteri bulunan ÖSO'ya destek çıkmaya başlamıştır (Akyener, 2018, s. 34). ÖSO'ya verdiği destek sürerken, Esad'ın kimyasal silah kullanmasını gerekçe göstererek, uluslararası camiada Esad'a yönelik olumsuz algının pekiştirilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak Obama yönetimi, Esad rejiminin kimyasal silah kullanımının müdahale anlamında kırmızı çizgi olduğunu belirtse de ABD için ortaya çıkaracağı maliyetleri sebebiyle herhangi bir önleyici/müdahaleci politika geliştirmemiştir (Muslu, 2018, s. 21).

Türkiye'nin İran ve Rusya ile iç savaşı sonlandırma amacıyla birlikte hareket etmeye başlaması ve bu kapsamda düzenlenen Astana görüşmelerinin içinde yer alması ABD'nin iç savaştaki önceliklerini değiştirmiştir. İlk yıllarda tek amaç rejimin devrilmesi iken, zamanla bu amaç kuzeyinde bir PYD devleti kurulmuş Suriye oluşturmaya evrilmiştir. IŞİD'e karşı sahada verilen mücadelenin asli unsuru şeklinde sunulan ve bu kapsamda binlerce tırılık askeri malzeme verilen PYD için oluşturulmaya çalışılan uluslararası kamuoyu desteği bu evrilmenin önemli bir tezahürü olmuştur. ABD, terör örgütüne verdiği destekle Türkiye'nin Suriye meselesinde

özellikle Astana süreciyle birlikte üstlendiği yeni pozisyonunu cezalandırmak istemiştir (Kerman & Efeğil, 2017, s. 181-185; Bilgin, 2019, s. 12).

ABD'nin IŞİD ile mücadeleyi gerekçe göstererek bir terör örgütüne verdiği askerî, mali ve siyasi destek Türkiye tarafından sert bir dille eleştirilse de ABD bu yanıltan dönmek istememiştir. Türkiye'nin bu tutuma cevabı ise Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirdiği askeri operasyonlar olmuştur. Türkiye'nin bu hamlesi onu hem sahada güçlü bir aktör haline getirmiş hem de uzun süredir savunduğu güvenli bölge önerisinin ABD tarafından ciddiye alınmasını sağlamıştır (Kerman & Efeğil, 2017, s. 183-185). Bununla birlikte gelinen noktada, ABD, Suriye'de kontrolü elinde bulundurduğu petrol bölgelerinin güvenliğini sağlamada terör örgütü PYD/YPG ile hareket ederek, Türkiye'ye rağmen terörü himaye etmeyi sürdürmektedir. Bu durum da ABD-Türkiye ilişkilerinde belirsizlik ve kriz süreçlerinin yaşanmasına neden olmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, ABD'nin iç savaşta net bir askeri ve politik duruş sergileyemediğini söyleyebilmek mümkündür. Özellikle Donald Trump döneminde Pentagon ve Beyaz Saray'ın iç savaş ile ilgili önceliklerinin farklılık arz etmesi Suriye'de Rusya'nın güçlü pozisyonunu perçinlemesine imkân sağlamıştır.

Savaşın başlangıcından itibaren sürdürdüğü destekle rejimi bu güne taşıyan küresel aktör Rusya ise Eylül 2015'te Suriye iç savaşına Esad rejim güçleri yanında dâhil olmuştur. Rusya bu hareketiyle kendisinin uluslararası sorunları ortadan kaldıracak bir aktör olduğunu ispatlamayı ve dolayısıyla sistem içerisine üstlendiği rolü pekiştirmeyi, Ukrayna ile yaşadığı Kırım krizinde yürüttüğü politikanın uluslararası toplum nezdinde meşru olarak görülmesini arzulamaktadır. Bu çerçevede Suriye iç savaşına dâhil olduğu andan beri terör örgütlerine karşı savaştığını ileri sürmüş ve Batılı güçler tarafından da güvenlik sorunu olarak görülen IŞİD'e karşı mücadeleler yürütmüştür. Fakat Rusya, Esad rejimine ciddi bir destek verdiği için savaşın dengeleri bütünüyle değişmiştir (Dilek, 2017, s. 75; Ozan, 2017).

Rusya'nın 2015'ten itibaren Suriye iç savaşına doğrudan dâhil olması dolayısıyla Esad rejiminin iktidarını kuvvetlendiren asıl güç olarak ön plana çıkması, Moskova'nın Şam üzerindeki etkinliğinin daha çok belirginleşmesine sebep olmuştur. Ekonomik kapasitesi ABD'nin on üçte biri, Fransa'nın yarısı kadar olan Rusya'nın, bu sınırlı kapasitesine rağmen Suriye'de etkinliğini hissettirmesinin sebebi, askerî gücünün yüksek olması ve Putin yönetiminin risk alma konusundaki cesaretinden kaynaklanmaktadır (Diriöz & Alımcı, 2020, s. 104-115).

Ayrıca Rusya bu süreçte, hem kendisiyle benzer hedefleri bulunan İran hem de hedefleri ciddi anlamda farklılaşan Türkiye ile sorunun çözülmesi noktasında işbirliği yapma esnekliğine ve etkin karar verme mekanizmasına sahip bir ülke olmuştur. Kısacası Rusya, Suriye iç savaş sürecinde oyun değiştirici bir aktör olmanın ötesinde, oyun kuran bir aktör haline gelmiştir. Bunun yanında, Batının kendi içerisinde yaşadığı çelişkileri doğru gözlemleyen ve zamanında adımlar atan Rusya, Suriye özelinde uluslararası konumunu yeniden şekillendirme yoluna gitmektedir (Baharçiçek & Ağır, 2020, s. 5-10).

Bölgede etkin olan küresel güçlerden bir diğeri ise Çin'dir. Arap Baharı Çin'de genel olarak olumsuz görülüşse de istikrarsızlığın devamlılığı Çin'in bölgeye girişini kolaylaştırmıştır. ABD ve Rusya gibi küresel aktörler arasındaki rekabetin yanında Türkiye, İran, Mısır ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçler arasında yaşanan ciddi rekabet ortamı, Çin'e farklı bir aktör olarak

bölgede var olma imkânı sağlamıştır. Özellikle 2015'te Rusya'nın Suriye meselesine direkt müdahil olması Çin'in nötr ve aktif dış politika prensiplerine yıkıcı bir etkide bulunmuştur. İlk başta ısrarla siyasi müzakereleri destekleyici ve dış müdahaleye karşı görüşler öne süren Çin, Rusya'nın Suriye iç savaşına müdahil olmasıyla birlikte dış politikasında değişiklik yaptığı gözlemlenmiştir (Temiz, 2018).

Şöyle ki; Suriye konusunda siyasi anlamda Rusya-İran-Suriye cephesinin yanında yer alan ve ABD'nin bölgedeki varlığından rahatsız olan Çin, BM Güvenlik Konseyi'ndeki tutumuyla Suriye lehine kararlar alınmasını sağlamaya çalışmaktadır. İktisadi anlamda ise Çin, esasen Suriye'de iç savaş sonrası yaşanabilecek gelişmelere odaklanmaktadır. Muhtemel bir barış halinde Suriye'nin yeniden yapılanması süreci çerçevesinde "Tek Kuşak Tek Yol" projesi aracılığıyla yeni bir yatırım ve kalkınma planı ortaya koyan Çin'in aktif bir rol üstlenmesi beklenmektedir (Çelik, 2020, s. 37-42).

5. Suriye İç Savaşı Özelinde Uluslararası Siyasal Sistem Analizi

Suriye iç savaşı temel alınarak bir uluslararası siyasal sistem analizi yapmak gerekirse, bu analiz çerçevesinde üç farklı siyasal sistemin varlığından söz etmek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, Suriye iç savaşında bölgede etkili olan küresel ve bölgesel güçlerin konumuna ve uygulamalarına bakıldığında; gerçekleşen olayların, yapılan müdahalelerin ve atılan adımların ayrı ayrı üç farklı sistemin konusu olabileceği dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki güçler dengesi sistemi, ikincisi iki kutuplu sistem, üçüncüsü ise çok kutuplu sistemdir. Suriye iç savaşındaki dengeler ve savaşta devletlerin üstlendiği roller ele alındığında, bu üç sistem özelinden siyasal sistem analizi yapabilmek mümkündür.

İlk olarak güçler dengesi sistemi üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, Suriye meselesiyle ilgili bölgesel ve küresel güçler arasında yaşanan mevcut fikir ayrılıklarının güçler dengesi kurumunun varlığını sürdürmesini beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu süreçte, ABD ve Batılı müttefikleriyle Suudi Arabistan, Mısır gibi Arap devletleri ve Türkiye, rejim değişikliği konusunda gerektiğinde müdahale taraftarı iken, Çin ve Rusya, yaşanan problemlerin Suriye'nin iç meselesi olduğunu iddia ederek, Suriye'ye yönelik güç kullanımı karşısında durmuş ve bu türden kararları Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) veto etmiştir. Söz konusu ülkelerin Suriye krizi konusunda farklı tutumlar geliştirmelerinin birtakım tarihsel, politik ve stratejik nedenleri olmakla beraber söz konusu aktörlerin uluslararası toplum çerçevesinde güçler dengesi sistemine göre davrandıkları görülmektedir (Tepeciklioğlu & Eyrice Tepeciklioğlu, 2015, s. 177).

Güç dengesi sistemi ile ilgili olarak önceki başlıklarda verilen bilgiler ışığında Suriye özelinde bir değerlendirme yapıldığında, gerek bölgesel gerekse küresel güçlerin çıkarları kapsamında Suriye'deki dengeleri gözettileri ve bölgede herhangi bir gücün hâkimiyet kurmasını engellemeye çalıştıkları dikkat çekmektedir. Örneğin; Rusya, Türkiye ve İran her konuda anlaşabilen devletler olmamalarına rağmen Suriye meselesinde ulusal/bölgesel çıkarlar kapsamında hareket edebilmektedirler.

Suriye meselesinde bölgede etkin olan devletlerin en önemli özelliklerinden biri de belirli bir amaç özelinde bir araya gelebilmeleri ve o amaç gerçekleştiğinde ittifaklarını sürdürme yoluna gitmedikleri gerçeğidir. Şöyle ki; savaşın başından beri neredeyse her alanda taban tabana zıt

politikalar takip eden Rusya ve ABD, YPG'li teröristlerle ilgili birçok gelişmeye zımni bir anlaşma çerçevesinde ortak tepkiler verebilmişlerdir (Bengin, 2019). Türkiye'nin YPG'li teröristlere karşı başlattığı "Barış Pınarı Harekâtı"nın hedeflenen 30 kilometrelik derinliğe ulaşmadan durdurulması için hem ABD'nin hem de Rusya'nın yoğun çaba sarf etmeleri belli bir amaç doğrultusunda konjonktürel birliktelik oluşturmalarına verilebilecek önemli bir örnektir.

Suriye meselesi çerçevesinde birden çok devletin birbirini dengeleyerek tek başına bir gücün bölgede harekete geçmesini engellediği düşünüldüğünde güçler dengesinin işletildiğini söyleyebilmek mümkündür. Suriye'de işleyen güçler dengesi sistemi sadece ABD'yi değil, Rusya'yı da tek taraflı bir tutum sergilemekten alıkoymuştur. Bunun en bariz örneği, Suriye'ye ait olan kimyasal silahların ortadan kaldırılması hususunda kendini göstermiştir. ABD'nin müdahaleci tutumu ya da Rusya'nın Esad rejimini destekleyen görüşleri bu noktada anlaşma yoluna gidilmesini engelleyememiştir. Bunun da en önemli sebebi, küresel aktörler arasında geçerli olan güçler dengesi sisteminin varlığı olarak görülebilir.

Suriye iç savaşı temel alınarak uluslararası siyasal sistem analizi yapıldığında ikinci olarak iki kutuplu sistem özelliklerinin çeşitli zamanlarda bölgeye hâkim olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Suriye iç savaşında gerek bölgesel gerekse küresel pek çok aktör çeşitli roller üstlense de aslında bu aktörler ya ABD ya da Rusya lehine taraf tutmaktadır. Aktörler her ne kadar kendi çıkarlarını gözetse de esasen bu iki devlet ile işbirliği içerisinde bölgede çeşitli çabalara girebilmektedirler.

Diğer bir ifadeyle, Suriye iç savaşında yaşanan gelişmeler aslında iki küresel güç olan Rusya ve ABD istekleri doğrultusunda şekillenmekte ve diğer aktörler çıkarlarına göre seçimlerini bu iki devlet arasında yaparak bölgede aktif roller üstlenmektedirler. Şöyle ki, iç savaşın ilk yıllarında Türkiye ABD'nin yanında yer almıştır. Ancak, PYD/YPG terör örgütüne ABD tarafından verilen politik ve askeri desteğin kesilmemesi üzerine Türk dış politikası karar alıcıları Rusya ile bu konuda yakınlaşmak zorunda kalmıştır.

İki kutuplu sistemde evrensel aktör tarafından yerine getirilen arabuluculuk rolü olduğu düşünüldüğünde, Suriye iç savaşında BM'nin yeterince güçlü bir aktör rolüne soyunamadığı görülmüştür. BM, 2011'de başlayan iç savaşın yıkıcılığını ortadan kaldırmayı başaramadığından bölgedeki istikrarsızlık ve huzursuzluk devam etmektedir.

Diğer yandan Suriye iç savaşı uluslararası siyasal sistem analizi çerçevesinde değerlendirilirken bölgede etkin olan devletlerin tutumları göz önüne alındığında yaşanan gerilimlerin, çok kutuplu sistem özellikleri de gösterdiği söylenebilir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ortaya çıkan ABD önderliğindeki tek kutuplu sistemin 11 Eylül saldırılarıyla ciddi ölçüde sarsılma yaşadığı ve uluslararası sistemin çok kutuplu bir sisteme doğru evrilmeye başladığını söyleyebilmek mümkündür.

Suriye iç savaşı özelinde ABD ve Rusya iki kutuplu sistemin başını çeken aktörler olarak değil de bölgede yer alan diğer aktörlerle birlikte hareket eden güçler olarak görüldüğünde, Suriye'de pek çok aktörün meselede etkili olduğu ve olaylara yön verdiği gerçeği dikkat çekmektedir. Bu aktörlerden her biri iç savaşın gidişatına göre kendi saflarını belirleyerek bölgede aktif roller üstlenmektedirler. Suriye iç savaşı dâhilinde tam da çok kutuplu sistemin özelliklerine uygun şekilde düşmanı yok etmek yerine stratejik hesaplar kurularak diplomatik yöntemler ya da sınırlı savaş durumunun korunması çerçevesinde bir güç mücadelesi yaşanmaktadır.

ABD ve Rusya gibi iki hegemon gücün, bölgede etkili güçler olduğu kabul edildiğinde bu devletlerin blok kurma çabası olmasa da diğer güçleri kendi hesapları dâhilinde hareket etmeye yönlendirmek istedikleri ortadadır. Diğer yandan, Suriye iç savaşında egemen olan güçlerin konumları ve çıkarlarında meydana gelen farklılıkların iç ve dış dinamiklerde yaşanan değişimlerden etkilendiği dikkat çekmektedir.

Suriye iç savaşı özelinde uluslararası siyasal sistem temelli genel bir analiz yapıldığında, olayların değerlendirilme biçimine göre üç farklı sistem analizi ortaya çıktığı söylenebilir. Bunlardan ilki, Suriye’de bölgesel ve küresel güçlerin takındığı birbirinden farklı tutumların güç dengesini koruduğuna dayanak oluşturan güçler dengesi sistemidir. İkincisi, Suriye’de iki önemli küresel güç olan ABD ve Rusya’nın bölgedeki dengeleri kendi istekleri doğrultusunda şekillendirdiklerini ve diğer aktörlerin bu iki devlet tarafında saf tuttuğuna temel oluşturan iki kutuplu sistemdir. Üçüncüsü ise, Suriye’de pek çok aktörün meselede etkili olduğu ve olaylara yön verdiği gerçeğinin temeli olarak görülen çok kutuplu sistemdir. Suriye iç savaşı özelinde değerlendirildiğinde, söz konusu her üç sistemin de uzun bir iç savaş süresi boyunca kendisini hissettirmiş sistemler olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Sonuç

Suriye iç savaşı özelinde bir uluslararası sistem analizi yapılabilmesi, süreçte yer alan bölgesel ve küresel güçlerin politikalarının karmaşıklığı ve hızlı biçimde değişen ittifakların varlığı sebebiyle son derece güç bir hal almaktadır. Buna rağmen iç savaşta iki kutuplu, çok kutuplu ve güçler dengesi siyasal sistem türlerine ilişkin özelliklerin varlık gösterdiği biçimde bir değerlendirmeye varmak mümkündür. İç savaşta ABD başta olmak üzere birçok devletin desteklediği rejim karşıtı muhalifler ve özellikle Rusya’nın desteğiyle ayakta duran rejim şeklinde ikili bir yapının oluşması, başlangıçta iki kutuplu siyasal sistemin geçerli oluşunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ancak Suriye’de etkili olan bölgesel ve küresel aktörlerin iç savaşa yönelik politikalarının ciddi biçimde değişmesine yol açan iki kritik gelişme ile birlikte bloklar arasındaki belirgin çizgilerin kaybolduğu çok karmaşık bir döneme geçilmiştir. Bunlardan ilki Esad rejiminin 2012 yılından itibaren Suriye’nin kuzeyinde kendi yönetimlerini tesis etmeye başlayan YPG’li teröristlere karşı sessizliğini koruması ve ilk andan itibaren askeri harekâttan kaçınmış olmasıdır. Bu tavır ile rejim, kendisini askeri açıdan daha da zayıf hale getirecek yeni bir cephe açmanın önüne geçmiştir. Bundan daha önemlisi Türkiye’nin sınır güvenliği için ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkan YPG’yi bir koz olarak kullanmaya başlayan rejim, muhaliflere olan Türkiye desteğini zayıflatmak istemiştir. Kritik gelişmelerden ikincisi ise ABD başta olmak üzere rejim karşıtı blokta yer alan ülkelerin 2013 yılından itibaren Suriye’de varlık göstermeye başlayan IŞİD’e karşı sahada yapılacak askeri mücadelede YPG’li teröristleri desteklemeye karar vermiş olmasıdır. Türkiye’nin tüm itirazlarına rağmen bu karardan vazgeçilmediği gibi ABD mali ve askeri açıdan zayıf durumda bulunan YPG’ye binlerce tırık askeri malzeme ve silah göndermekle yetinmeyip düzenli orduya geçmeleri için teröristleri eğitmeye başlamıştır.

Hem ABD hem de Rusya tarafının PYD/YPG ile ilgili konularda zımni bir anlaşma içinde buldukları izlenimi veren söz konusu gelişmeler kaçınılmaz biçimde Türkiye’yi Suriye politikasında köklü değişikliklere gitmeye itmiştir. Dolayısıyla iç savaşın tarafları olan ABD ve

Rusya'nın YPG konusundaki benzer tutumlara sahip oldukları ve Türkiye'nin buna karşılık özellikle 2016 yılından itibaren yeni politikalar geliştirdiği bir ortamda güçler dengesi sistemine ait özellikler öne çıkmıştır. ABD, Rusya, Türkiye, İran ve İsrail'in iç savaşa etki kapasiteleri ve kendi aralarında kurdukları geçici ittifaklar bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Diğer bir ifadeyle Suriye'de ortaya çıkan yeni ve geçici ittifaklar burada varlık gösteren devletlerin ya da koalisyonların birbirleri üzerinde hâkimiyet kurmasını engellemesi sebebiyle güçler dengesi sisteminin geçerli olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı kapsamında Mümbiç'e gireceğini ifade etmesinin ardından YPG'nin Mümbiç'i rejim güçlerine teslim ederek buradan çekilmesi bu duruma verilebilecek güzel bir örnektir. Suriye'de karşı karşıya bulunan ABD ve Rusya'nın Mümbiç konusunda sağladıkları ittifak esasen Türkiye'nin sahada daha güçlü hale gelmesini engelleme amacına yönelik geçici bir ittifaktır. Başta İdlib meselesi olmak üzere Türkiye, Rusya ve İran arasında kurulan ittifaklar da benzer şekilde ABD'nin sahadaki gücünü sınırlamayı hedefleyen konjonktürel politikaların bir tezahürüdür. Son olarak her ne kadar genel tablo ilk birkaç yılda iki kutuplu sistemin, son yıllarda ise güçler dengesi sisteminin baskın olduğunu gösterse de bazı devletlerin sahada vekâlet savaşları yürütmesi iç savaş özelinde çok kutuplu sisteme ait bazı özelliklerin de görüldüğü anlamına gelmektedir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Disclosure Statement: No potential conflict of interest was reported by the author.

EXTENDED ABSTRACT

Since the Syrian civil war is a situation that seriously affects the international conjuncture and causes power struggles in the region, it is a war that significantly changed the world balances. Since the war that started in 2011 has dynamic balances, it is not possible to handle it in a uniform pattern, and also it is not correct to say that this war can be evaluated with definite and general judgments. In other words, it is very difficult to evaluate the Syrian civil war within a systemic pattern with definite borders. It is not correct to analyze this war, which includes highly dynamic balances, by approaching it from a single perspective, and also it is not correct to explain the events by reducing them to a system model only.

While the Syrian civil war is taking place, there are various global and regional actors dominating the region. The diversity of these actors brings with it a versatile approach to the event when an international political system analysis is made specific to the civil war. In this study, an international political system analysis has been made by considering the events and changing balances of the Syrian civil war in terms of regional and global actors. The main purpose of this study is to determine the position and power paradigms of these actors in the region, taking into account the policies and steps taken by the powers that have a voice and influence in Syria, and to make a versatile analysis based on this. Taking into account the changing balances during the continuing Syrian civil war, this study emphasizes that three different system models can be seen as the dominant systems in the region.

It is possible to make an evaluation that features of bipolar, multipolar and balance of power types of political system exist in the civil war in Syria. In the civil war, the formation of a dual structure in the shape of anti-regime opponents supported by many states, notably the United States, and especially a standing regime with the support of Russia, in beginning can be considered as an indicator of the validity of the bipolar political system. However, as a result of various developments that led to a serious change in the policies of regional and global actors influencing the civil war in Syria, a very complex period has started, in which the distinct lines between the blocks disappeared. New and temporary alliances that emerged in Syria support the idea that the balance of power system is valid, as they prevent the state or coalitions existing in the country from establishing superiority each other. Although the general picture shows that the bipolar system has been dominant in the first few years and the balance of power system has been dominant in the last few years, the fact that some states wage proxy wars in the field means that some features of the multi-polar system has been seen in the civil war.

Kaynakça

- Akyener, O. (2018). Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla Suriye İç Savaşı (Rapor No: 10). Ankara: TENVA.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Alfa Yayınları, 6. Baskı.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma- Hegemonya- İşbirliği*. MKM Yayıncılık, 5. Baskı.
- Ateş, D. (2013). *Uluslararası Politika: Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*. Dora Yayınları.
- Baharçipek, A., Ağır O. (2020). Türkiye-Rusya İlişkilerinin Suriye Krizi Bağlamında Değerlendirilmesi. *Analytical Politics*, 1(2), 1-19.
- Bengin, T. (2019, 26 Ağustos). ABD ve Rusya gizli müttefik mi? <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tunca-bengin/abd-ve-rusya-gizli-muttefik-mi-6022405>.
- Bilgin, İ. (2019). Suriye İç Savaşı'nda Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kesişen Müdahaleleri: Nedenler, Yöntemler ve Zamanlama. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 2(1), 1-19.
- Boulding, K. E. (1958). Theoretical Systems and Political Realities: A Review of Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics. *Journal of Conflict Resolution*, 2(4), 329-334.
- Brown, C., Ainley, K. (2013). *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. (Çev.: Mehtap Gün Ayrıl). Sümer Kitabevi.
- Bulut, S. (2018). Suriye Krizinin İsrail'e Yansımaları: İsrail'in 'Kırmızı Çizgi' Politikası ve Geçirdiği Dönüşüm. *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, 521-557.
- Canyurt, D. (2018). Kazanamı Olmayan Savaş "Suriye İç Savaşı": Neden Bitmedi, Barış Nasıl Gelebilir?. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(4), 1103-1120.
- Çelik, H. (2020). Çin'in Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(97), 31-46.
- Çolak, Y. vd. (2019). *Doğu Akdeniz'den Basra'ya Krizler ve Düzen*. Polis Akademisi Yayınları.
- Dilek, M. S. (2017). Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 58-82.
- Diriöz, A. O., Alımcı K. (2020). Klasik Jeopolitik Yaklaşımlar Üzerinden Rusya'nın Suriye Politikaları. *Cappadocia Journal of Area Studies*, 2(2),104-126.
- Eralp, A. (Ed.). (2007). "Sistem", Devlet ve Ötesi: *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İletişim Yayınları.
- Gürson, A. P. (2018). *Büyük Güçlerin Suriye Planı*. Kripto Yayınları.
- Hürriyet (2018). Körfez'den Esad'a Jest (28 Aralık 2018). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/korfezden-esada-just-41065924>.
- Kaplan, M. A. (1957). *System and Process in International Politics*. John Wiley and Sons.
- Kerman, İ., Efeğil, E. (2017). Terör Örgütü PKK/ PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 162-198.
- Köni, H. (1982). *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme*. İ.T.İ.A Yayınları.

- Köni, H. (2001). *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*. ASAM Yayınları.
- McClelland, C. A. (1966). *Theory and the International System*. MacMillan.
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika*. (Çev.: Ünsal Oskay ve Baskın Oran). Cilt 1. Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Muslu, F. (2018). *Suriye İç Savaşında Esad'ın Rolü, Konumu ve Geleceği* (Rapor No: 236). SETA.
- Nye, J. S., Welch, D. A. (2011). *Küresel Çatışma ve İşbirliğini Anlamak*. (Çev.: Renan Akman). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ozan, E. (2017, 11 Şubat). *Rusya'nın Uluslararası Konumu ve Suriye İç Savaşı*, <https://ankasam.org/rusyanin-uluslararasi-konumu-ve-suriye-ic-savasi/>.
- Özdemir, Ç. (2016). Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 81-102.
- Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. İmge Kitabevi, 21. Baskı.
- Sandıklı, A., Semin, A. (2012). *Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye* (Rapor No: 52).
- Sönmezoglu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. Der Yayınları.
- Temiz, K. (2018). *Çin, Suriye'de yeni aktör mü?*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cin-suriye-de-yeni-aktor-mu/1069637>
- Tepeciklioğlu A. O. ve Eyriçe Tepeciklioğlu, E. (2015). Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(1), 163-193. <https://doi.org/10.16987/ausbf.46378>
- Topal, C. (2015). Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen. *KTÜ SBE Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 117-122.
- Waltz, K. N., Quester G. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. (Çev.: Ersin Onulduran). Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Young, O. R. (1995). System and Society in World Affairs: Implications for International Organizations. *International Social Science Journal*, 48(2), 197-212.
- Yurdusev, A. N. (1994). The Concept of International System as a Unit of Analysis, *METU Studies in Development*, 21(1), 143-174.